ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ
ਭਾਗ–5

ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਪੱਖ

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ 'ਦੇਖਨ ਕਉ ਪ੍ਰਪੰਚ ਕੀਆ' ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਮੌਜ ਵਿਚ ਇਹ ਕਾਇਨਾਤ ਸਾਜੀ ਹੈ । ਚੁਰਾਸੀ ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਬੇਅੰਤ 'ਤਤ' ਸਾਜ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ, ਸੂਖਮ, ਸਰੂਪ ਵਿਚ, ਆਪ ਹੀ ਗੁਪਤ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਲਾਹੀ 'ਜੋਤ', 'ਉਦਾਲੇ', 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਭਰਮ–ਭੁਲਾਵੇ ਦਾ 'ਛੌੜ' ਚੜ੍ਹਨ ਕਾਰਣ, ਇਹ ਅੱਡ–ਅੱਡ 'ਹਸਤੀਆਂ' ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਜੀਵ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਜਨਮ, ਵਧਣ–ਫੁੱਲਣ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਨਾ, ਵਿਕਾਸ ਤੇ 'ਲੈ' ਹੋਣ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੁਆਰਾ 'ਕੁਦਰਤ' ਬਣਾ ਦਿਤੀ । ਇਹ ਕੁਦਰਤ, ਕੋਈ ਬਾਹਰਲੀ ਅੱਡਰੀ 'ਹਸਤੀ' ਨਹੀਂ ਚਲਾ ਰਹੀ । ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਵਿਚ, ਹਰ ਇਕ ਸ਼ੈ ਜਾਂ ਜੀਵ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਤਰ 'ਨਾਲ ਲਿਖੇ' ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਦੁਆਰਾ, ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

'ਹੁਕਮਿ ਰਜਾਈ ਚਲਣਾ ਨਾਨਕ ਲਿਖਿਆ ਨਾਲਿ' ॥ (ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ)

ਇਹ 'ਹੁਕਮ' ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ । ਇਹ ਤਾਂ ਹਰ ਜੀਵ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਸ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਵੇਲੇ, ਧੁਰੋਂ ਹੀ ਅੰਤਰ–ਆਤਮੇ ਲਿਖਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ (inherent and inlaid within every soul) । ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤਾਂ ਮਿੱਟ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਹ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ, ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਤਰ–ਆਤਮੇ 'ਨਾਲ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਅਭੁੱਲ, ਅਟੱਲ, ਸਦੀਵੀ, ਇਕ ਸਾਰ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਜੂਨਾਂ ਦੇ ਅੱਡ–ਅੱਡ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਓਤ–ਪੋਤ ਲਿਪਟ ਕੇ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਜਦੋਂ ਤਕ ਜੀਵ ਇਸ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਨੂੰ ਬੁਝ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤਾਈਂ ਜੀਵ ਆਤਮਿਕ, 'ਜੀਵਨ–ਰੌ' ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਰੁੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੇ 'ਹੁਕਮੀ' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲ 'ਖਿਚੀਂਦਾ' ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਪਰ ਜਦ ਜੀਵ, ਆਪਣੀ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਭਰਮ–ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਚਤੁਰਾਈ ਘੋਟਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ 'ਜੀਵਨ–ਰੌ' ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਕੇ, ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਅਸੂਲ 'ਜੋ ਮੈ

ਕੀਆ ਸੋ ਮੈ ਪਾਇਆ, (karmic law) ਦੇ ਅਧੀਨ ਜੀਵਨ ਭੋਗਦਾ ਹੈ ।

ਜੀਵ—ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਜੋਤ-ਸਰੂਪੀ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੀ 'ਚਿਣਗ' ਜਾਂ 'ਜੋਤ' ਹੋਣ ਕਾਰਣ, ਇਸ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਅਭੁਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਹੁਕਮ' ਦੁਆਰਾ ਕਰ ਛਡਿਆ ਹੈ ।

ਜੀਵ ਦੇ ਸਰੀਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ । ਬਾਹਰਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਅਧੂਰੇ ਤੇ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਲਾਹੀ 'ਹੁਕਮ' ਸੰਪੂਰਨ, ਅਭੁੱਲ, ਅਟੱਲ, ਧੁਰਾਂ ਤੋਂ ਇਕਸਾਰ ਵਰਤਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਦੀਵੀ ਚਲਦਾ ਰਹੇਗਾ ।

ਦੁਨਿਆਵੀ 'ਮਾਂ' ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸਦਾ ਸ਼ੁਭ-ਚਿੰਤਕ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਭਲਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਦੁਨਿਆਵੀ 'ਮਾਂ' ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ 'ਅੰਸ਼'—ਬੱਚੇ ਲਈ, ਇਹ ਅਮਿੱਟ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸ਼ੁਭ-ਕਾਮਨਾਵਾਂ, ਇਲਾਹੀ 'ਮਾਂ', ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਆਪਣੀ 'ਅੰਸ਼', ਜੀਵਾਂ ਲਈ, ਬੇਅੰਤ ਆਤਮਿਕ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸ਼ੁਭ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ 'ਅਕਸ' ਜਾਂ 'ਪ੍ਰਤੀਕ' ਹੈ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਇਲਾਹੀ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ :—

ਜੀਅ ਜੰਤ ਸਭਿ ਪਾਛੈ ਕਰਿਆ ਪ੍ਰਥਮੇ ਰਿਜਕੁ ਸਮਾਹਾ ॥ (ਪੰਨਾ-1235)

ਅਪੁਨੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰੇ ॥ ਜਿਉ ਬਾਰਿਕ ਮਾਤਾ ਸੰਮਾਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-105)

ਅਪੁਨੇ ਜਨ ਕਉ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਸਮਾਰੇ ॥
ਨਾਨਕ ਓਇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕੇ ਪਿਆਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-276)

ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੈ ਜੀਅਨ ਬਹੁ ਭਾਤਿ ॥ ਜੋ ਜੋ ਰਚਿਓ ਸੁ ਤਿਸਹਿ ਧਿਆਤਿ ॥
(ਪੰਨਾ-292)

ਸਰਬ ਜੀਆ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਦਾ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ
ਜਿਉ ਬਾਲਕ ਪਿਤ ਮਾਤਾ ਰਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-541)

ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਸੁਆਮੀ ਸਰਬ ਜੀਆ ਕਾ ਦਾਤਾ ਰੇ ॥
ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੈ ਨਿਤ ਸਾਰਿ ਸਮਾਲੈ ਇਕੁ ਗੁਨੁ ਨਹੀ ਮੂਰਖਿ ਜਾਤਾ ਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-612)

ਸਾਰਿ ਸਮਾਲੈ ਨਿਤਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੈ ਪ੍ਰੇਮ ਸਹਿਤ ਗਲਿ ਲਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-617)

ਮੇਰਾ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਹਰਿ ਰਾਇਆ ॥

ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣ ਲਾਗਾ ਕਰੰੀ ਤੇਰਾ ਕਰਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-626)

ਓਹੁ ਨਿਰਗੁਣੀਆਰੇ ਪਾਲਦਾ ਭਾਈ ਦੇਇ ਨਿਥਾਵੇ ਥਾਉ ॥
ਰਿਜਕੁ ਸੰਬਾਹੇ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਭਾਈ ਗੂੜਾ ਜਾਕਾ ਨਾਉ ॥ (ਪੰਨਾ-640)

ਗਰਭ ਅਗਨਿ ਮਹਿ ਜਿਨਹਿ ਉਬਾਰਿਆ ॥
ਰਕਤ ਕਿਰਮ ਮਹਿ ਨਹੀ ਸੰਘਾਰਿਆ ॥ (ਪੰਨਾ-1084)

ਹਰਿ ਜੀ ਮਾਤਾ ਹਰਿ ਜੀ ਪਿਤਾ ਹਰਿ ਜੀਉ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ॥
ਹਰਿ ਜੀ ਮੇਰੀ ਸਾਰ ਕਰੇ ਹਮ ਹਰਿ ਕੇ ਬਾਲਕ ॥
ਸਹਜੇ ਸਹਜਿ ਖਿਲਾਇਦਾ ਨਹੀ ਕਰਦਾ ਆਲਕ ॥
ਅਉਗਣੁ ਕੋ ਨ ਚਿਤਾਰਦਾ ਗਲ ਸੇਤੀ ਲਾਇਕ ॥ (ਪੰਨਾ-1101)

ਖੇਲਿ ਖਿਲਾਇ ਲਾਡ ਲਾਡਾਵੈ ਸਦਾ ਸਦਾ ਅਨਦਾਈ ॥
ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੈ ਬਾਰਿਕ ਕੀ ਨਿਆਈ ਜੈਸੇ ਮਾਤ ਪਿਤਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-1213)

ਜਦ ਕਿ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਹੁਕਮ' ਦੁਆਰਾ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ ਤੇ ਅਟਲ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ 'ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ' ਲਈ ਭੀ ਧੁਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਪੂਰਨ, ਅਭੁੱਲ, ਅਟਲ ਸਾਧਨ ਜਾਂ 'ਧਰਮ' ਸਾਡੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਪਿਆਰੀ 'ਅੰਸ਼-ਰੂਪ' ਜੀਵ ਨੂੰ, ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੇ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਸਰਾ ਨਾ ਲੈਣਾ ਪਵੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਬਾਹਰਲਾ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਬਹੁ-ਰੰਗਾ, ਬਦਲਵਾਂ, ਅਧੂਰਾ ਤੇ ਗਲਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸੁੱਚਾ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ 'ਪੱਖ' 'ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ' ਹੈ । ਜਦ ਕਿ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅੰਸ਼ ਰੂਪੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛਡਿਆ, ਤਾਂ ਜੀਵ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ 'ਆਤਮਿਕ ਪੱਖ' ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ, ਸੀਮਤ, ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ ਵਾਲੇ, ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਜਾਂ 'ਧਰਮ' ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਛਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦੇ 'ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ' ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਭੀ, 'ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ' ਹੀ ਅਨੁਭਵੀ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਗੁਝੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਵਿਚ ਬੌਧਿਕ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਬਾਹਰੋਂ ਲਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ —

ਸਭ ਕਿਛੁ ਘਰ ਮਹਿ ਬਾਹਰਿ ਨਾਹੀ ॥

ਬਾਹਰਿ ਟੋਲੈ ਸੋ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਹੀ ॥ (ਪੰਨਾ-102)

ਸਮੁੰਦੁ ਵਿਰੋਲਿ ਸਰੀਰੁ ਹਮ ਦੇਖਿਆ ਇਕ ਵਸਤੁ ਅਨੂਪ ਦਿਖਾਈ ॥
ਗੁਰ ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੁੋਵਿੰਦੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਨਾਨਕ ਭੇਦੁ ਨ ਭਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-442)

ਇਹ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਈ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਜਾਂ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ' ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤ ਵਿਚ ਲਾ ਕੇ, ਅਟੁੱਟ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ, ਬੁਝਿਆ, ਸੀਝਿਆ, ਪਹਿਚਾਣਿਆ, ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੀਵ—ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਚਿਲਕਵੇਂ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤੇ 'ਕਰਮ-ਬਧ' ਹੋ ਕੇ ਆਵਾ-ਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ, ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਇਲਾਹੀ 'ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ' ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂ, ਅਵਤਾਰ, ਪੈਗੰਬਰ (prophets) ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਪਠਾਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ 'ਧਰਮ' ਰਚ ਕੇ, ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੇਧ ਦਿਤੀ, ਨਾਲ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬਾਣੀਆਂ ਰੱਚ ਕੇ ਸਦੀਵ ਲਈ ਛਡ ਗਏ, ਤਾਂ ਕਿ ਜੀਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਤੇ ਸੇਧ ਲੈ ਸਕਣ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ, ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਮਾਇਆ ਦੇ 'ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ' ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ, ਜਨਤਾ ਮੁੜ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ, ਆਪਣੇ ਕਰਤੇ ਨੂੰ ਭੁਲਦੀ ਗਈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਇਲਾਹੀ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਨਿੱਘੀ ਗੋਦ ਦੀ ਸੁਖਦਾਈ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਗਏ ।

ਦਾਤਿ ਪਿਆਰੀ ਵਿਸਰਿਆ ਦਾਤਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-676)

ਇਨਿ੍ ਮਾਇਆ ਜਗਦੀਸ ਗੁਸਾਈ ਤੁਮ੍ਹਰੇ ਚਰਨ ਬਿਸਾਰੇ ॥
ਕਿੰਚਤ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨ ਉਪਜੈ ਜਨ ਕਉ ਜਨ ਕਹਾ ਕਰਹਿ ਬੇਚਾਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-857)

ਇਸ ਵੇਲੇ ਭੀ, ਖਲਕਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ । ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ, ਜੀਵ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਜਾਂ ਸਵਾਰਥੀ ਹੈ । ਮਾਇਕੀ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਸੌਖੀ ਤੇ ਤਤਕਾਲ ਪੂਰਤੀ ਲਈ, ਇਨਸਾਨ ਕਿਸੇ ਅਣਡਿਠੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਕਰਾਮਾਤਾਂ, ਰਿੱਧੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼, ਸ਼ੀਘਰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕੇ, ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਇਕੀ ਸੁਆਰਥ ਪੂਰੇ ਕਰ ਸਕੇ। Demand and supply ਦੇ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਨਸਾਨ ਦੀਆਂ ਮਾਇਕੀ ਗਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਅਖਾਉਤੀ ਸਾਧ, ਫਕੀਰ, ਔਲੀਏ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਮਾਇਕੀ 'ਸੌਦੇ-ਬਾਜੀ' ਨੂੰ ਹੀ ਅਸੀਂ 'ਧਰਮ' ਜਾਂ 'ਪ੍ਰਮਾਰਥ' ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਬੀਮਾਰੀ ਸਿੱਖ ਜਗਤ

ਵਿਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ । ਜਦ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸੌਦੇ-ਬਾਜੀ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ, ਨਿਰੋਲ, ਉਚੇਰੀ-ਸੁਚੇਰੀ 'ਆਤਮਿਕ- ਜੀਵਨ-ਸੇਧ' ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਤੇ ਅੰਤਰੀਵ ਆਤਮਿਕ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਵਾਲੇ ਅਨੁਭਵੀ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਇਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਇਸ ਉਚੀ ਸੁੱਚੀ ਇਲਾਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੂੰ ਭੀ, ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਮਾਇਕੀ ਸੁਆਰਥ ਲਈ ਵਰਤ ਕੇ, ਇਸ ਰੱਬੀ ਆਤਮਿਕ 'ਦਾਤ' ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ।

'ਜੋ ਜੈਸੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ ਸੋ ਤੈਸੋ ਫਲੁ ਖਾਇ' ਦੇ ਅਟੱਲ ਅਸੂਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਡੇ ਮਨ ਚੰਗੀ-ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਜਦ 'ਠੋਸ' ਤੇ 'ਜੜ੍ਹ' ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਬਾਹਰਲੇ ਅਸਰ ਦੁਆਰਾ 'ਤਾਤਾ-ਸੀਰਾ' ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸੂਖਮ ਮਨ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ?

ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਸੰਗਤ ਜਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਹੀ, ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਜਾਂ 'ਪ੍ਰਚਾਰ' ਦਾ ਸੌਖਾ ਤੇ ਯਕੀਨੀ ਸਾਧਨ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ' ਦੀ ਤਾਕੀਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਹੈ—

ਕਰਿ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਸਿਮਰੁ ਮਾਧੋ ਹੋਹਿ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ ॥ (ਪੰਨਾ-631)

ਮਿਲੁ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਭਜੁ ਕੇਵਲ ਨਾਮ ॥ (ਪੰਨਾ-12)

ਸੇਈ ਪਿਆਰੇ ਮੇਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਚਿਤਿ ਆਵੈ ॥ (ਅਰਦਾਸ)

ਓਇ ਸਾਜਨ ਓਇ ਮੀਤ ਪਿਆਰੇ ॥
ਜੋ ਹਮ ਕਉ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਚਿਤਾਰੇ ॥ (ਪੰਨਾ-739)

ਕੋਈ ਆਵੈ ਸੰਤੋ ਹਰਿ ਕਾ ਜਨੁ ਸੰਤੋ
ਮੇਰਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਨੁ ਸੰਤੋ ਮੋਹਿ ਮਾਰਗੁ ਦਿਖਲਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-1201)

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਕਈ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ (qualifications) ਭੀ ਅੱਡ ਅੱਡ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਿਮਾਗੀ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਅੱਡ ਅੱਡ ਕਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਗ੍ਰਹਿਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁੱਚੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ ।

ਪਰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਸਿਰਫ਼ ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲ ਤਾਈਂ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ।

ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ-ਮੰਡਲ ਅੰਦਰ—ਧਾਰਮਿਕ-ਪ੍ਰਚਾਰ, ਦਿਮਾਗੀ-ਗਿਆਨੀ ਜਾਂ

ਵਿਦਵਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਚੌਥੇ ਪਦ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਲਈ ਜਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਓਪਰਾ ਜਿਹਾ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਦੁਆਰਾ ਟਾਲਮ-ਟੋਲਾ ਹੀ ਕਰ ਛੱਡਦੇ ਹਾਂ ।

ਆਤਮਿਕ-ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ, 'ਤੱਤ-ਜੋਗ-ਕੇ-ਬੇਤੇ', ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਇ, ਵਿਰਲੇ ਅਨੁਭਵੀ ਗੁਰਮੁਖ-ਜਨ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਬਾਣੀ ਬਿਰਲਉ ਬੀਚਾਰਸੀ ਜੇ ਕੋ ਗੁਰਮੁਖਿ ਹੋਇ ॥
ਇਹ ਬਾਣੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਕੀ ਨਿਜ ਘਰਿ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-935)

ਅਨੇਕਾਂ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ ਤੇ ਅਧਾਰਤ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਕਰਮ-ਕ੍ਰਿਆ, ਰਵਾਇਤਾਂ, ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ, ਫਰਕ, ਵਿਤਕਰਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਲੜਾਈਆਂ, ਝਗੜੇ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ ਉਪਜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਤਾਂ ਵਿਚ ਮੱਤ-ਭੇਦ ਕਾਰਣ, ਕਈ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਫਿਰਕੇ ਬਣਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ 'ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ' ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਦਰਸਾਏ ਸਾਂਝੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ 'ਨੁਕਤੇ', 'ਭੇਦ' ਜਾਂ 'ਤੱਤ' ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬੇ-ਖਬਰ, ਅਨਜਾਣ ਜਾਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ, ਜਾਂ ਜਾਣ-ਬੁਝ ਕੇ ਮੱਚਲੇ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ।

ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਮਾਈ ਸਦਕਾ, ਟਾਂਵੀਆਂ ਰੂਹਾਂ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਧੁਰ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਉਚੇਰੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਸੂਖਮ ਅਨੁਭਵੀ ਧਰਮ ਦੀ ਸੂਖਮ ਕਾਂਖੀ ਜਾਂ ਭੁਖ ਅਨਜਾਣੇ ਹੀ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਇਹ ਸੂਖਮ ਆਤਮਿਕ 'ਕਾਂਖੀ' ਜਾਂ ਗੁਝੀ 'ਧੁਖ-ਧੁਖੀ' ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਤੇ, ਆਪਣੇ ਸੋਮੇ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲ ਅਨਜਾਣੇ ਹੀ 'ਖਿੱਚ' ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਸੂਖਮ ਆਤਮਿਕ 'ਖਿੱਚ', ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਾਲੇ-ਬੋਲੇ ਬਦਲਾਂ ਹੇਠ ਮਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ, ਇਹ ਗੁਝੀ ਸੂਖਮ ਭੁੱਖ, ਜੀਵ ਨੂੰ ਅਨਜਾਣੇ ਹੀ, ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਇਲਾਹੀ ਧਰਮ' ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ 'ਸਬਦ' 'ਨਾਮ' ਵਲ ਉਕਸਾਉਂਦੀ, ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਤੇ ਖੋਜ ਕਰਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ।

ਐਸੇ ਉਤਮ ਜਗਿਆਸੂ ਦੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਆਤਮਿਕ ਲਗਨ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਇਲਾਹੀ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ, 'ਤੱਤ-ਜੋਗ-ਕੇ-ਬੇਤੇ', ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਦੀ 'ਦਾਤ' ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤਮ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਦਲ ਕੇ ਆਤਮ ਪਰਾਇਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਐਸੇ ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ, ਅਗਾਹਾਂ ਹੋਰ ਉਤਮ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਅਗਵਾਈ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਹੋਵੈ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ॥
ਜਿਉ ਜਿਉ ਓਹੁ ਵਧਾਈਐ ਤਿਉ ਤਿਉ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰੰਗੁ ॥ (ਪੰਨਾ-71)

ਪੂਰਬ ਕਰਮ ਅੰਕੁਰ ਜਬ ਪ੍ਰਗਟੇ ਭੇਟਿਓ ਪੁਰਖੁ ਰਸਿਕ ਬੈਰਾਗੀ ॥
ਮਿਟਿਓ ਅੰਧੇਰੁ ਮਿਲਤ ਹਰਿ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਸੋਈ ਜਾਗੀ ॥ (ਪੰ.-204)

ਸੇਈ ਪਿਆਰੇ ਮੇਲ ਜਿਨਾ ਮਿਲਿਆਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਚਿਤਿ ਆਵੈ ॥ (ਅਰਦਾਸ)

ਪੜ੍ਹਿਆ-ਪੜ੍ਹਾਇਆ, ਸੁਣਿਆ-ਸੁਣਾਇਆ, ਸਿਖਿਆ-ਸਿਖਾਇਆ, ਸਮਝਿਆ-ਸਮਝਾਇਆ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ, ਬੁੱਧੀ ਦੀ 'ਪ੍ਰਾਪਤੀ' ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਭੀ, ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਦਿਮਾਗੀ 'ਕਰਤਵ' ਹੈ । ਗੁਰੂਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ 'ਸਬਦ' 'ਨਾਮ' ਦੇ ਗੁਝੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ, ਬੁੱਧੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਫਿਲੌਸਫੀ (philosophy) ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ 'ਆਤਮਿਕ-ਖੇਡ' ਬੁਧੀ ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ।

ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਬਾਬਤ ਕਿਤਾਬੀ ਗਿਆਨ ਪੜ੍ਹਨਾ-ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ (Personal experience of electric shock is quite different from the bookish intellectual knowledge about electricity) । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਜੀਵਨ ਰੌਂ', 'ਸਬਦ' 'ਨਾਮ' ਦੇ 'ਪਰਗਟਿ ਪਾਹਾਰੇ ਜਾਪਦਾ' ਜਾਂ 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ 'ਅਨੰਦ' ਰੰਗੁ ਰਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ, ਨਿੱਜੀ ਤਜ਼ਰਬੇ ਦੁਆਰਾ 'ਮਾਨਣਾ' ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਦੇ ਭੇਦ ਦੀ ਬਾਬਤ ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਘੋਟਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੋਰ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ 'ਤੱਤ-ਗਿਆਨ' ਦਾ ਬਿਆਨ, ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਜੁਗਤੀ ਭਰਪੂਰ ਹੈ । ਫਿਰ ਭੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ ਇਲਾਹੀ ਅਮੋਲਕ 'ਦਾਤ', 'ਅਨੂਪ ਵਸਤੂ' ਦੇ ਅਨੰਦ, ਰੰਗ, ਰਸ, ਸੁਖ, ਸੁਆਦ

ਤੋਂ ਆਪ ਭੀ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਭੀ ਵਾਂਝਿਆ ਕਰ ਰਖਿਆ ਹੈ ।

ਮਾਰਗਿ ਮੋਤੀ ਬੀਥਰੇ ਅੰਧਾ ਨਿਕਸਿਓ ਆਇ ॥
ਜੋਤਿ ਬਿਨਾ ਜਗਦੀਸ ਕੀ ਜਗਤੁ ਉਲੰਘੇ ਜਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ–1370)

ਇਸ ਅਣ–ਗਹਿਲੀ, ਅਗਿਆਨਤਾ, ਮਹਾਂ ਭੁਲ, ਭਰਮ–ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹਨ —

1. ਅਸੀਂ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਕਰਮਕਾਡਾਂ ਨੂੰ ਹੀ, 'ਸੰਪੂਰਨ ਧਰਮ' ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ । ਇਸ ਦੇ ਰਟਨ (routine) ਵਿਚ ਹੀ ਮਸਤ ਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ।

2. ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਿੱਜੀ ਮਾਇਕੀ ਸਵਾਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਹੀ 'ਸਾਧਨ' ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

3. ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ–ਭੁਲਾਵੇ ਵਾਲੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਤਿਮ ਧਾਰਮਿਕ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ ।

4. ਚੌਥੇ ਪਦ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ ਅਨੁਭਵੀ ਇਲਾਹੀ ਖੇਲ ਦੀ ਸਾਨੂੰ :—

ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਨਿਸਚਾ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਭੁਖ ਹੀ ਨਹੀਂ,
ਉੱਦਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ।

5. ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਭਰਮ–ਭੁਲਾਵੇ ਦੀ ਹਨੇਰ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਕਿਰਨ ਦੇ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

We have sentenced ourselves to life-long imprisonment in the solitary Dark Dungeon of our own ego — without any chance of entry of rays of Divine Light.

6. ਆਪ ਉਸਾਰੀ ਹਉਮੈ ਦੀ ਹਨੇਰ–ਕਾਲ–ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਵੀ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਅਧੂਰੇ, ਗਲਤ ਤੇ ਫੋਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਨਿਸਚੇ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਸੀਂ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ :—

'ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥ (ਪੰਨਾ-133)

ਵਾਲਾ ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਹੈ ।

ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ, ਗੁਰੂਆਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਹੋਏ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਜਾਂ 'ਤਤ ਗਿਆਨ' ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼, ਸੀਨਾਂ-ਬਸੀਨਾਂ, ਜੋਤਿ-ਨਾਲ-ਜੋਤਿ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਅਤੇ ਅਭੁੱਲ ਸਿਲਸਿਲਾ, ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਾਮੁ ਰਹਿਓ ਸਾਧੂ ਰਹਿਓ ਰਹਿਓ ਗੁਰੁ ਗੋਬਿੰਦ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਇਹ ਜਗਤ ਮੈ ਕਿਨ ਜਪਿਓ ਗੁਰਮੰਤੁ ॥ (ਪੰਨਾ-1429)

ਪਰ ਇਹ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ, ਨਿਰਾਲੀ, ਗੁਝੀ ਤੇ ਵਿਰਲੀ 'ਖੇਲ' ਹੈ । ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ, 'ਕੋਟਨ-ਮਹਿ-ਕੋਇ', ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੇ ਵਰਤਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਆਤਮਿਕ ਕਿਰਨਾਂ (Divine vibrations) ਦੁਆਰਾ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ, ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਟਹਿਕਦਾ-ਮਹਿਕਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

ਐਸੇ ਜਨ ਵਿਰਲੇ ਸੰਸਾਰੇ ॥ ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਵੀਚਾਰਹਿ ਰਹਹਿ ਨਿਰਾਰੇ ॥ (ਪੰ.-1039)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮੰਡਲਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਨਿਖੇਰਵਾਂ ਨਿਰਨਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਦਾ ਹੈ —

ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦਾ ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਧਰਮ	ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਧਰਮ
ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਖੇਲ ਹੈ ।	ਦਿਮਾਗੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ।
'ਬੋਲੀ' ਹੀਨ ਹੈ ।	ਬੋਲੀ ਵਾਲਾ ਹੈ ।
'ਅੱਖਰ' ਹੀਨ ਹੈ ।	ਅੱਖਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ ।
ਅੰਤਰ-ਆਤਮਿਕ 'ਛੋਹ' ਹੈ ।	ਬਾਹਰੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਅਨੁਭਵੀ 'ਸੋਝੀ' ਹੈ ।	ਸਿਖਿਆ-ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ ।	ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਹੈ ।
ਜ਼ਾਹਰਾ-ਜ਼ਹੂਰ ਹੈ ।	ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਹੈ ।
ਇਕੋ-ਇਕ 'ਨਾਮ' ਹੈ ।	ਅਨੇਕ ਵੇਸ ਹਨ ।
ਇਕੋ ਰੰਗ ਹੈ ।	ਅਨੇਕ ਰੰਗ ਹਨ ।

ਬਿਸਮਾਦੀ 'ਖੇਲ' ਹੈ ।	ਦਿਮਾਗੀ ਖੇਲ ਹੈ ।
ਏਕਤਾ ਹੈ	ਦਵੈਤ ਹੈ ।
ਨਿਮਰਤਾ ਹੈ ।	ਹਉਮੈ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਾਲਾ ਹੈ ।
ਪਿਆਰ ਹੈ ।	ਘਿਰਨਾ ਹੈ ।
ਏਕ ਚਿੰਤਨ ਹੈ ।	ਅਨੇਕ ਚਿੰਤਨ ਹਨ ।
ਘਰਿ ਮਹਿ ਸਭ ਕਿਛੁ ਹੈ ।	ਬਾਹਰ ਢੂੰਡਣਾ ਹੈ ।
'ਪ੍ਰਿਮ-ਖੇਲ' ਹੈ ।	ਮੁਰਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ।
ਅੰਤਰ ਵਿਰੋਲਣਾ ਹੈ ।	ਸਰੀਰਕ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ ਹੈ ।

ਕਿਸੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ —

ਸੰਸਾਰ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅੱਗ ਦੇ ਸ਼ੋਅਲੇ ਉਠ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਈਂ ਵਲੋਂ ਸੁੱਖ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ, ਗਿਣਤੀ, ਹਿਸਾਬ, ਸ਼ੰਕੇ ਆਦਿ, ਅੰਦਰ ਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਨਾਲ, ਜਲ ਰਹੇ ਹਨ । ਬੇ-ਯਕੀਨੀ, ਬੇ-ਸਿਦਕੀ, ਦੀ ਪਾਮਰਤਾ ਰੂਹ ਨੂੰ ਚਿਮਟੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਉਖੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ, ਸੁੱਕ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬਾਲਣ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਰੇਸ਼ਮ ਤਨ ਤੇ ਖੜਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਖੜਾਕ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤਰਾਂ ਦਾ ਹੈ । ਤੇ ਜਿਹੜੇ—ਅੰਨ, ਬਸਤਰ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਖ, ਤ੍ਰੇਹ, ਨੰਗਾਪਨ, ਦਲਿਦਰਤਾ, ਰੋਗ, ਕਸ਼ਟ ਆਦਿ ਸਤਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਗਰੀਬੀ ਦੀਆਂ ਮਾਰਾਂ ਨੇ ਲੱਕ ਤੋੜ ਸੁਟੇ ਹਨ, ਮਨ ਟੁਟੇ ਪਏ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਤੱਤਾ, ਜਿਸਮ ਤੱਤਾ, ਜੀਵਨ-ਖੇਤਰ ਤੱਤਾ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ, ਮਨਮੁਖੀ ਬਿਰਤੀਆਂ ਤੱਤੀਆਂ, ਕਾਮ ਤੱਤੀ ਅੱਗ, ਕ੍ਰੋਧ ਤੱਤੀ ਅੱਗ, ਲੋਭ ਤੱਤੀ ਅੱਗ, ਮੋਹ ਤੱਤੀ ਅੱਗ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਤੱਤੀ ਅੱਗ, ਭੁੱਖ ਤੱਤੀ ਅੱਗ, ਅਮੀਰੀ ਨਿਰਾ-ਭਾਂਬੜ, ਗਰੀਬੀ ਤੱਤੀ, ਮਨ ਤੱਤਾ, ਚਿੱਤ ਤੱਤਾ, ਮਨਮੁਖ, ਟੁੱਟਿਆਂ, ਸੁਕਿਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੱਤਾ, ਹਾਇ ! ਹਰ ਪਾਸੇ ਅੱਗ ਹੀ ਅੱਗ, ਅੰਦਰ ਭੀ ਅੱਗ, ਬਾਹਰ ਭੀ ਅੱਗ, ਦੀਨ ਭੀ ਅੱਗ, ਦੁਨੀਆਂ ਭੀ ਅੱਗ, ਇਸ ਵਿਚ ਬੈਠਾ, ਰੱਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਮਨ ਠੰਢਾ, ਚਿੱਤ ਠੰਢਾ, ਜੀਭ ਠੰਢੀ, ਦਿਲ ਠੰਢਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰਹਿਤ ਦਿਲ ਹਰਾ ਭਰਾ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਵਿਚ ਗੱਡੀਆਂ, ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਗੱਡੀਆਂ, ਬੇਮਲੂਮ ਗੱਡੀਆਂ, ਸੁਰਤ, ਇਕ ਥਾਂ ਇਕਠੀ ਹੋਈ, ਲੂੰਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅੱਗ ਭੀ ਪ੍ਰਨਾਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਰੱਬ ਦਾ ਭਗਤ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਬਸ ਕੇ ਵਲ ਰੱਬ ਦਾ ਪਿਆਰ ਠੰਢਾ ਹੈ । ਰੱਬ ਦਾ ਪਿਆਰ ਖੁਨਕ ਹੈ, 'ਖੁਨਕ ਨਾਮ ਖੁਦਾਇਆ', ਉਸ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਬੱਚਾ ਠੰਢ ਪਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੱਚਾ ਸੁਖ ਪਾਂਦਾ ਹੈ, ਰੂਹ ਠੰਢਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਚਿੱਤ ਭਟਕਨ ਥੀਂ ਛੁਟ, ਠੰਢਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ । 'ਤਾਤੀ ਵਾਉ ਨ ਲਗਈ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਸਰਣਾਈ।'

ਮਖਲੂਕ ਇਸ ਠੰਢ ਨੂੰ ਟੋਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਕੁਦਰਤ ਟੋਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਤਦ ਹੀ ਤਾਂ ਮਨੁਖ

ਦਾ ਜਾਮਾ ਘੜ ਰਹੀ ਹੈ । 'ਮਾਂ' ਜਦ ਵਿਛੜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਗੱਲਵਕੜੀ ਪਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਛਿਨ ਦੇ ਛਿਨ ਲਈ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਠੰਢ ਦਾ ਝਲਕਾ ਵਜਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਆਦਮੀ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ—ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਵਸ ਆਈ, ਫਲਦੀ ਹੈ, ਤਦ ਫਲੀਭੂਤ ਹੋਣ ਤੇ, ਉਸ ਛਿਨ ਲਈ, ਇਸ ਦੀ ਠੰਢ ਦਾ ਝਲਕਾ ਵਜਦਾ ਹੈ । ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਜਦ ਰੋਟੀ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁੱਖ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸੀ ਸੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੈ । ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ ਨੂੰ ਜਲ ਮਿਲੇ, ਤਦ ਇਸੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਬਿਜਲਈ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਦੀਨ ਔਰ ਦੁਨੀਆਂ, ਇਸ ਆਤਮ ਠੰਢ ਨੂੰ ਟੋਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਨਾਮ-ਖੁਨਕੀ ਦੀ ਅਮਰ, ਅਮਿਟ, ਅਟੱਲ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਹਨ । ਏਹ ਲਾਲਸਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਵਿਚ ਹੈ, ਮਿਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਠੰਢ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਵੇ ? ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਜਦ ਤਕ ਮਨ, ਚਿੱਤ, ਬੁੱਧੀ, ਅੰਦਰ ਦੀ ਬਿਰਤੀ, ਰੂਹ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹੋਣ, ਏਹ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ ।

ਰੂਹ ਠੰਢਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਸੁਰਤ ਦੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ ਨਿਕੀਆਂ, ਵਾਲੋਂ ਬਰੀਕ, ਕਿਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਪਤਲੀਆਂ ਸੂਖਮ ਜੜ੍ਹਾਂ, ਨਿਰੰਕਾਰ, ਕਰਤਾਰ, ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਗਡੀਜ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਏਹੋ 'ਮਨੁਖਤਾ' ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਗਹਣੇ ਹਨ, ਬਸਤਰ ਹਨ, ਹਥਿਆਰ ਹਨ, ਚਾਕਰ ਹਨ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਹਨ । ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗ, ਦੁਖ ਦੀ ਅੱਗ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਬਾਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਚਾਇਆ ਭੜਥੂ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਵਿਚ ਤੇ ਉਹ ਸੁਖ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਸ਼ਾਹ ਬਹਿਲੋਲ ਜੈਸੇ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ 'ਛੋਹ' ਵਿਚ ਹੈ, ਉਹ ਠੰਢ ਪੈਂਦੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਤੱਤੇ ਥੰਮ ਨੂੰ ਜਫੀ ਪਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਠੰਢ ਵਿਚ ਸਿਦਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਅੱਗ ਵਿਚ, ਕੀ ਸਿਦਕ ! ਕੀ ਈਮਾਨ ! ਸੋ ਸੰਸਾਰ ਜਲੰਦਾ, ਆਪਣੀ ਬਾਲੀ ਅੱਗ ਬੁਝਾਣ ਨੂੰ ਦੀਨਾਂ ਮਜ਼ਬਾਂ ਵਲ ਦੌੜਿਆ, ਇਹ ਉਥੇ ਵੀ ਜਾ ਸੜਦੇ ਹਨ, ਮਜ਼ਬਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਏਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿਤੀ, ਉਹ ਅੰਦਰ ਜੋ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਵੱਧੀ, ਸਾੜ ਬੁਝੀ ਨਾ, ਠੰਢ ਪਈ ਨਾ, ਉਹ ਠੰਢ ਕਿਥੇ ਹੈ ? ਭਰਮਾਂ, ਵਹਿਮਾਂ, ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਦੇ ਫਸਾਦਾਂ, ਜੰਗਾਂ, ਧੜੇ-ਬਾਜੀਆਂ, ਅਹੰਕਾਰ ਦੇ ਵਲਵਲਿਆਂ, ਮਨ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਆਂ, ਮਨ ਘੜੇ ਅਸੂਲ, ਮਨ ਪਰਚਾਵਿਆਂ, ਆਦਿ ਦੇ ਜਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇੰਨਾ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੰਗੀਆਂ ਪੋਸਤੀਆਂ ਵਾਂਗ, ਲੋਕੀ ਮਜ਼੍ਹਬ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰੀਅਤਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਉਂ ਸੰਸਾਰ ਕਿਉਂ ਜਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅੱਗਾਂ, ਦਿਲਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਆਪਾ-ਧਾਪੀ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਸ਼ੋਰ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਕੂੜ, ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਗਾਂ ਹਨ । ਇਸ ਅੱਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੱਬ ਦਾ ਬੰਦਾ, ਕੋਟਨ ਮੈ ਕੋਉ, ਠੰਢਾ ਹੈ, ਉਹ ਅੱਗ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਠੰਢਾ ਹੈ, ਅੱਗ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੀ, ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਲਾਲ ਸ਼ੁਆਲਿਆ

ਦਾ ਤਾਜ ਬਣਾ, ਅੱਗ ਕੁਰਬਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਠੰਢੀ ਸੁਰਤ, ਅੰਦਰ ਆਪੇ ਵਿਚ ਕੱਠੀ ਹੋਈ ਸੁਰਤ, ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਵਿਚ, ਗੱਲ ਮੁਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਨੁਕਤਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ । ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ, ਇਸ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ, ਹਥਿਆਰ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਹਸ਼ਾਂ ਦੇ ਫੈਲਾਓ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਅੱਗ ਮਚਾ ਰੱਖੀ ਹੈ ।

ਇਸ ਅੱਗੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ, ਕਰਮ-ਖੇਤਰ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਵਿਚ, ਕਿਧਰੇ ਠੰਢ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ! ਤਪਿਆ ਪਿਆਰ ਮੋਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਪੀ ਭਗਤੀ ਕਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਪੀ ਸੁਰਤ ਹੀ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ, ਤਪੀ ਜੀਵਨ ਤੀਬਰਤਾ, ਜੀਵਨ ਜੋਸ਼—ਕ੍ਰੋਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਦੇ ਵੈਰ, ਦਵੈਤ, ਤਪੀ ਹੋਈ, ਮੋਈ ਹੋਈ, ਮਨੂਰ ਹੋਈ ਜਗਿਆਸਾ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ । ਇਉਂ ਦੀਨਦਾਰ, ਦੁਨੀਆਂ ਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਪੀ-ਤਪਸਿਆ—ਕ੍ਰੋਧ, ਤਪਿਆ ਗ੍ਰਿਹਸਤ—ਵਿਰੋਧ, ਤਪੀ ਅਕਲ—ਸ਼ੈਤਾਨ, ਤਪੀ ਅਰੋਗਤਾ—ਬੀਮਾਰੀ, ਤਪਿਆ ਚਿਤ—ਦੁਖ ਤੇ ਕਲੇਸ਼ ।

ਸਿਮਰਉ ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵਉ ॥
ਕਲਿ ਕਲੇਸ ਤਨ ਮਾਹਿ ਮਿਟਾਵਉ ॥ (ਪੰਨਾ-262)

ਇਉਂ ਧਰਮ ਕਰਮ ਵੀ, ਜਪ, ਤਪ, ਪੂਜਾ, ਸੇਵਾ, ਹਾਂ ਜੀ ਪਿਆਰ ਆਦਿ ਸਭ ਰੋਗ ਹਨ, ਕੁਝ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਕੁਝ ਮਾਨਸਿਕ, ਦੀਨ ਵੀ ਮਰਜ਼ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਰਮ, ਜੋਗ ਸਭ ਮਰਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਤਪਸਾਂ ਹਨ, ਹਾੜ੍ਹੇ ਹਨ, ਸੁਰਤ ਟਿਕਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਦਿਲ ਥਾਂਇ ਨਹੀਂ । ਦੀਨ ਵਿਚ ਵੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਨੇ ਬੰਦੇ ਮਾਰ ਲਏ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ 'ਹਫ' ਨੇ ਅਗੇ ਹੀ ਮਾਰ ਰਖੇ ਹਨ, ਹਾਇ ਠੰਢ ਕਿਥੇ ?

ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਤੂੰ ਸਮਝੀ ਜਾਵੇਂਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਬੜੀ ਰੂਹਾਨੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਤੇਰੇ ਜਿਹਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਬੜਾ ਦੀਨਦਾਰ ਹੈ, ਬੜਾ ਪੁਨ-ਆਤਮਾ ਹੈ, ਬੜਾ ਤਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਦਰਵਾਰ ਪਾਰਗਰਾਮੀ ਸਮਝਣ ਲਗ ਗਿਆ ਹੋਵੇਂਗਾ । ਯਾਦ ਰੱਖ, ਸਦੀਆਂ ਪਿਛੋਂ, ਗਹੁ ਕਰਕੇ ਜਦ ਤਕੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਏਗਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਚਲਦਾ ਭੀ ਉਥੇ ਹੀ 'ਖੜ੍ਹਾ' ਹੈਂ, ਜਿਥੋਂ ਤੂੰ ਚਲਿਆ ਸੀ । ਭਾਈਆ ! ਰੂਹਾਨੀ ਤਰੱਕੀ ਐਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਦ ਕਿਸੀ ਦੀ ਨਦਰ ਤੇਰੇ ਪਰ ਪਵੇਗੀ, ਤਦ ਜਿਹੜਾ ਕਦਮ ਚੁਕੇਂਗਾ, ਉਹ ਇਕ ਇਕ ਕਦਮ ਇਕ ਇਕ ਮੰਜ਼ਲ ਹੋਵੇ ਗੀ । ਰੂਹਾਨੀ ਤਰੱਕੀ, ਆਤਮਿਕ ਉੱਨਤੀ, ਕਿਸੀ ਦੀਆਂ ਨਦਰਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ—

ਲਖ ਧਿਆਨ ਸਮਾਧਿ ਲਾਇ ਗੁਰਮੁਖਿ ਰੂਪਿ ਨ ਅਪੜਿ ਸਕੈ ।

ਲਖ ਗਿਆਨ ਵਖਾਣਿ ਕਰ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਉਡਾਰੀ ਥਕੈ ।
ਬੁਧਿ ਬਲ ਬਚਨ ਬਿਬੇਕ ਲਖ ਢਹਿਢਹਿ ਪਵਨਿ ਪਿਰਮਦਰਿ ਧਕੈ ।
ਜੋਗ ਭੋਗ ਬੈਰਾਗ ਲਖ ਸਹਿ ਨ ਸਕਹਿ ਗੁਣ ਵਾਸੁ ਮਹਕੈ ।
ਲਖ ਅਚਰਜ ਅਚਰਜ ਹੋਇ ਅਬਿਗਤਿ ਗਤਿ ਅਬਿਗਤਿ ਵਿਚਿਅਕੈ ।
ਵਿਸਮਾਦੀ ਵਿਸਮਾਦੁ ਲਖ ਅਕਥ ਕਥਾ ਵਿਚਿ ਸਹਮਿ ਸਹਕੈ ।
ਗੁਰਸਿਖੀ ਦੈ ਅਖਿ ਫਰਕੈ ॥ (ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਰ 28/22)

ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ 'ਮੈਲ' ਕਿਹਾ ਹੈ । 'ਹਮ ਮੈਲੇ ਤੁਮ ਊਜਲ ਕਰਤੇ', ਇਹ ਅੰਦਰ ਦੀ ਆਪ ਬਾਲੀ ਅੱਗ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਖਿੰਡਾਉ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਠੰਢੀ ਸੁਰਤ — ਸਦਾ ਇਕੱਠੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਠੰਢਾ ਰੂਹ — ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਉਹਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤਪੀ ਸੁਰਤ ਪਾਪ ਹੈ, ਠੰਢੀ ਸੁਰਤ ਪੁੰਨ ਹੈ, ਮੈਲ ਇਸੀ ਅੱਗ ਦਾ 'ਲਾਂਬਾ' ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਰੂਹ ਸੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਕਰਮ ਨਾਲ ਮੈਲੇ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ, ਕਦੀ ਕਿਸੀ ਹੋਰ ਦੇ ਕਰਮ ਵੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਛੂ' ਹੈ ਨਾਂ ! ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਚੰਗੀ ਵੀ, ਮੰਦੀ ਵੀ । ਇਨਸਾਨ ਇਕ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਮਖਲੂਕ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਅਸਰ, ਇਕ ਇਕ ਸਖਸ਼ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਸਖਸ਼ ਦੇ ਕਰਮ ਦਾ ਅਸਰ, ਮਖਲੂਕਤਿ ਤੇ । ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਰਮ, ਇਉਂ ਮੇਰੇ ਹੀ ਕਰਮ ਹਨ । ਮੈਨੂੰ 'ਮੈਂ' ਹੀ ਮੈਲ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ 'ਹਰਿਆ ਬੂਟ ਰਹੀਉ ਰੀ' । ਬਸ, ਸਭ ਕੁਝ ਉਹੋ ਹੀ ਰੱਬ ਹੈ । ਜੇ ਸੁਰਤ ਤਪੀ ਹੈ, ਖਿੰਡੀ ਹੈ, ਮੈਲੀ ਹੈ, ਭਾਰੀ ਹੈ, ਉਹੋ ਪੰਜ ਜਵਾਨ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਉਹੋ ਪੰਜ ਵੈਰੀ ਹਨ । ਉਹੋ ਕੁਦਰਤ ਹਰਿ 'ਰੂਪ' ਹੈ, ਉਹੋ ਕੁਦਰਤ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਉਹੋ ਸਭ ਮਜ਼ਬ, ਸਭ ਦੁਨੀਆਂ ਉਹਦੀ ਰਜ਼ਾ ਹੈ, ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਹੈਨ, ਤੇ ਉਹੋ ਰੰਗ ਹੈ ਤੇ ਮਹਾਂ ਰੰਗ ਹੈਨ, ਜਿਥੇ ਜੀਵਨ ਸੁਖ ਰੂਪ ਹੈ । ਇਕ ਨੁਕਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੋਇਆ ਪਹਿਚਾਨਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਦਾਉ ਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਦੇ ਲਹਾਉ, ਚੜ੍ਹਾਉ, ਤਤਾ-ਪਨ, ਠੰਡਾ-ਪਨ, ਮੈਲਾ-ਪਨ ਤੇ ਉਜਲਤਾ, ਨਿਰਮਲਤਾ, ਸਰਲਤਾ, ਹਲਕਾਪਨ, ਭਾਰਾਪਨ ਆਦਿ, ਪਹਿਚਾਨਣ ਲੱਗ ਗਿਆ । 'ਆਪ' ਵਿਚ ਜੋਖਦਾ ਹੈ । ਢਹਿਣਾ ਉਠਣਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਪਰ 'ਰੂਹਾਨੀ ਹਾਲਤ' ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ । ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਥੀਂ ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਮੌਤ ਥੀਂ ਮੋੜਾ ਪਿਆ । ਗਫਲਤ, 'ਮੁਰਦਾ-ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਆਂ' ਦਾ ਰੰਗ ਛੁੱਟਾ, ਜੀਵਨ ਹਿਲਿਆ, ਧੜਕਿਆ, ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਛਿੜੀਆਂ, ਪੀੜ, ਦੁਖ ਪਰਤੀਤ ਹੋਣ ਲਗ ਪਏ, ਦਰਦ ਉਠਣ ਲਗ ਪਈ, 'ਹਾਏ' 'ਹਾਏ' ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ । 'ਜੀ ਪਿਆ', ਜ਼ਹਿਰ ਝੜਨ ਲਗ ਪਿਆ । ਪਰ ਇਹ ਬੜੀ ਉਚੀ ਹਾਲਤ ਦੀ ਖੇਡ ਹੈ , ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ 'ਨੁਕਤੇ' ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :—

ਦਰਸਨੁ ਦੇਖਿ ਪਤੰਗ ਜਿਉ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵੈ ।
ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਲਿਵ ਮਿਰਗ ਜਿਉ ਅਨਹਦ ਲਿਵ ਲਾਵੈ ।

ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਵਿਚਿ ਮੀਨੁ ਹੋਇ ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ।
ਚਰਣ ਕਵਲ ਵਿਚਿ ਭਵਰੁ ਹੋਇ ਸੁਖ ਰੈਣਿ ਵਿਹਾਵੈ ।
ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ ਨ ਵਿਸਰੈ ਬਾਬੀਹਾ ਧਿਆਵੈ ।
ਪੀਰ ਮੁਰੀਦਾਂ ਪਿਰਹੜੀ ਦੁਬਿਧਾ ਨਾ ਸੁਖਾਵੈ ।

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਵਾਰ 27/14)

ਖਣਕ ਦੀਨ, ਖਣਕ ਦੁਨੀਆਂ, ਇਕ ਮੁਲ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਖਣਕ ਦੀਨ ਜਾਂ ਖਣਕ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ 'ਸਾਮਾਨਾਂ' ਵਿਚ, ਇਸ ਠੰਡ ਦਾ ਜਾਤੀ ਤਜ਼ਰਬਾ, ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਉਮੈਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ । ਹਾਂ, 'ਕੁਛ ਹੈ', ਏਹ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਪੁੰਹਦਾ ਹੈ, ਜਿਵਾਲਦਾ ਹੈ, ਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰਮੁਖੀ, 'ਆਪਾ-ਧਾਪੀ ਬਿਕਰਾਲ', 'ਦੁਬਿਧਾ-ਬਿਕਰਾਲ', 'ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਦਵੈਤ ਬਿਕਰਾਲ', ਕਿਰਪਣਤ-ਕੰਗਾਲਤਾ ਬਿਕਰਾਲ, 'ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ-ਮੋਹ-ਨੀਚਤਾ ਬਿਕਰਾਲ', ਹਿੰਸਾ, ਦਿਲ-ਦੁਖਾਉਣਾ, ਦੁਖ ਦੇਣਾ ਆਦਿ, ਅਨਾਤਮ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਰੱਬ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਟੁਰੀਏ, ਪਰ ਕਲਜੁਗ, ਚੜ੍ਹੇ ਦਰਿਆ ਵਾਂਗ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸਭ ਕੋਈ ਹਿਠਾਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਹੀ ਉਪਰ ਨੂੰ ਟੁਰੇ ਤਾਂ ਟੁਰੇ । ਦਰਿਆ ਦੇ ਰੋੜ ਦੇ ਬਰਖਿਲਾਫ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਮਾਰੇ, ਸੱਚੀ ਸੂਰਮਤਾਈ ਇਸੇ ਵਿਚ ਹੈ । ਰਸਾਤਲ ਨੂੰ ਵਗੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸੌਖੀ ਨਹੀਂ, ਸੁਰਤ ਨੂੰ, ਰੂਹ ਨੂੰ, ਰੱਬ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਰਖਣਾ, ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਵਿਚ 'ਸਾਹ ਲੈਣਾ', ਜਦ ਜ਼ਰਾ ਠੰਡ ਨਾਲ ਦਿਲ ਤੇ ਜੁੱਸਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੀਏ, ਇਸ ਠੰਡ ਨੂੰ 'ਘੁਟ' ਦਿਲ ਵਿਚ ਰਖੀਏ, ਛੁਪਾ ਲਈਏ, ਕਿਸੀ ਨੂੰ ਨਾ ਦਸੀਏ, ਤੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਨਸ ਟੁਰੀਏ । ਏਹ ਇਸਤਰੀ, ਪੁਤਰ, ਮਿੱਤਰ, ਭਾਈ ਸਭ ਮੇਰੇ ਵੈਰੀ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਤਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਮੇਰੀ 'ਠੰਢ' ਹਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਇਉਂ ਕਰਮ-ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤਪਾਣ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਿਲ ਮਿਠਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਸਭ ਕੁਟੰਬ ਚੰਗਾ ਲੱਗਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਮਿੱਠਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਮਿਠਾਸ ਆਪਣੇ ਮਿੱਠੇਪਣ ਵਿਚੋਂ ਸੱਟ ਮਾਰਦੀ ਹੈ :—

ਪੈਂਡਾ ਹੈ ਦੂਰ ਗੋਰੀਏ ਨੀ, ਧੁਰ ਦੇ ਅਸੀਂ ਮੁਸਾਫਿਰ ॥
ਲੱਖਾਂ ਮੰਜਲਾਂ ਤੋਂ ਆਏ, ਅਗੇ ਹੈ ਰਾਹ ਸਵਾਯਾ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਵੇਂ ਚਾਨਣ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ :—

ਜਿਸੁ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਹੁਤੁ ਤਿਸੈ ਗ੍ਰਿਹਿ ਚਿੰਤਾ ॥ ਜਿਸੁ ਗ੍ਰਿਹਿ ਥੋਰੀ ਸੁ ਫਿਰੈ ਭ੍ਰਮੰਤਾ ॥
ਦੁਹੂ ਬਿਵਸਥਾ ਤੇ ਜੋ ਮੁਕਤਾ ਸੋਈ ਸੁਹੇਲਾ ਭਾਲੀਐ ॥1॥
ਗ੍ਰਿਹਿ ਰਾਜ ਮਹਿ ਨਰਕੁ ਉਦਾਸ ਕਰੋਧਾ ॥

ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਬੇਦ ਪਾਠ ਸਭਿ ਸੋਧਾ ॥
ਦੇਹੀ ਮਹਿ ਜੋ ਰਹੈ ਅਲਿਪਤਾ ਤਿਸੁ ਜਨ ਕੀ ਪੂਰਨ ਘਾਲੀਐ ॥2॥
ਜਾਗਤ ਸੂਤਾ ਭਰਮਿ ਵਿਗੂਤਾ ॥ ਬਿਨੁ ਗੁਰ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਈਐ ਮੀਤਾ ॥
ਸਾਧਸੰਗਿ ਤੁਟਹਿ ਹਉ ਬੰਧਨ ਏਕੋ ਏਕੁ ਨਿਹਾਲੀਐ ॥3॥
ਕਰਮ ਕਰੈ ਤ ਬੰਧਾ ਨਹ ਕਰੈ ਤ ਨਿੰਦਾ ॥
ਮੋਹ ਮਗਨ ਮਨੁ ਵਿਆਪਿਆ ਚਿੰਦਾ ॥
ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸੁਖੁ ਦੁਖੁ ਸਮ ਜਾਣੈ ਘਟਿ ਘਟਿ ਰਾਮੁ ਹਿਆਲੀਐ ॥4॥
ਸੰਸਾਰੈ ਮਹਿ ਸਹਸਾ ਬਿਆਪੈ ॥ ਅਕਥ ਕਥਾ ਅਗੋਚਰ ਨਹੀ ਜਾਪੈ ॥
ਜਿਸਹਿ ਬੁਝਾਏ ਸੋਈ ਬੂਝੈ ਓਹੁ ਬਾਲਕ ਵਾਗੀ ਪਾਲੀਐ ॥5॥
ਛੋਡਿ ਬਹੈ ਤਉ ਛੂਟੈ ਨਾਹੀ ॥ ਜਉ ਸੰਚੈ ਤਉ ਭਉ ਮਨ ਮਾਹੀ ॥
ਇਸ ਹੀ ਮਹਿ ਜਿਸ ਕੀ ਪਤਿ ਰਾਖੈ ਤਿਸੁ ਸਾਧੂ ਚਉਰੁ ਢਾਲੀਐ ॥6॥
ਜੋ ਸੂਰਾ ਤਿਸ ਹੀ ਹੋਇ ਮਰਣਾ ॥ ਜੋ ਭਾਗੈ ਤਿਸੁ ਜੋਨੀ ਫਿਰਣਾ ॥
ਜੋ ਵਰਤਾਏ ਸੋਈ ਭਲ ਮਾਨੈ ਬੁਝਿ ਹੁਕਮੈ ਦੁਰਮਤਿ ਜਾਲੀਐ ॥7॥
ਜਿਤੁ ਜਿਤੁ ਲਾਵਹਿ ਤਿਤੁ ਤਿਤੁ ਲਗਨਾ ॥ ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਅਪਣੇ ਜਚਨਾ ॥
ਨਾਨਕ ਕੇ ਪੂਰਨ ਸੁਖਦਾਤੇ ਤੂ ਦੇਹਿ ਤ ਨਾਮੁ ਸਮਾਲੀਐ ॥
(ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ–5 ਘਰੁ 8 ਅੰਜੁਲੀਆ–1019)

ਹਾਏ ਇਹ ਰਸਤਾ ਕਠਨ ਹੈ—

ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਦਰਸਨ ਜੋਤਿ ਪਤੰਗ ਮਿਲੰਦੇ ।
ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਸਬਦ ਸੁਰਤਿ ਹੋਇ ਮਿਰਗ ਮਰੰਦੇ ।
ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਚਰਣ ਕਵਲ ਹੁਇ ਭਵਰ ਵਸੰਦੇ ।
ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਪਿਰਮ ਸਨੇਹੀ ਮੀਨ ਤਰੰਦੇ ।
ਤੇ ਵਿਰਲੇ ਸੈਂਸਾਰ ਵਿਚਿ ਗੁਰੁ ਸਿਖ ਗੁਰੁ ਸਿਖ ਸੇਵ ਕਰੰਦੇ ।
ਭੈ ਵਿਚਿ ਜੰਮਨਿ ਭੈ ਰਹਨਿ ਭੈ ਵਿਚਿ ਮਰਿ ਗੁਰੁ ਸਿਖ ਜੀਵੰਦੇ ।
ਗੁਰਮੁਖ ਸੁਖ ਫਲੁ ਪਿਰਮੁ ਚਖੰਦੇ ॥ (ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਰ 28/17)

ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਰਸਤੇ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਦੇ ਹਨ—

ਅਮਿਓ ਦਿਸਟਿ ਕਰਿ ਕਛੂ ਵਾਂਗਿ ਭਵਜਲ ਵਿਚਿ ਰਖੈ ।
ਗਿਆਨ ਅੰਸ ਦੇ ਹੰਸ ਵਾਂਗਿ ਬੁਝਿ ਭਖ ਅਭਖੈ ।
ਸਿਮਰਣ ਕਰਦੇ ਕੂੰਜ ਵਾਂਗਿ ਉਡਿ ਲਖੈ ਅਲਖੈ ।

ਮਾਤਾ ਬਾਲਕ ਹੇਤੁ ਕਰਿ ਓਹੁ ਸਾਉ ਨ ਚਖੈ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖੁ ਦਇਆਲੁ ਹੈ ਗੁਰਸਿਖ ਪਰਖੈ ।
ਪੀਰ ਮੁਰੀਦਾਂ ਪਿਰਹੜੀ ਲਖ ਮੁਲੀਅਨਿ ਕਖੈ ॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਰ 27/13)

ਚਲਦਾ..........